

Cap a un món urbà: fets (i supòsits) demogràfics, implicacions polítiques

JUAN A. MÓDENES

Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona, i Centre d'Estudis Demogràfics

La darrera edició (2007) del *World Urbanization Prospects* de Nacions Unides, del qual procedeixen moltes de les dades utilitzades en aquest article, ens ha anunciat una fita estadística, d'aquelles que sintetitzen en una pinzellada canvis socials complexos: més de la meitat de la població mundial ja seria urbana. Ho escric en condicional perquè al darrera d'aquesta afirmació tan rodona rauen tot un seguit de supòsits i estimacions estadístiques, com passa sempre que hom s'endinsa en l'anàlisi comparativa de les poblacions a escala internacional. Amb tot, el conjunt de les dades i les anàlisis disponibles permeten dir que anem cap a un món (cada cop més) urbanitzat.

La situació de la urbanització mundial en l'actualitat

Per primera vegada a la història demogràfica mundial, la població urbana ja supera la població rural. La població urbana mundial estimada el 2007 és de 3,3 mil milions de persones, més que la població total del planeta de l'any 1960. La població total s'estima en 6,7 mil milions de persones. De manera que, en algun moment durant el 2008, la població urbana ha acabat d'assolir el llindar del 50%.

El món urbà ja no és un reflex de les ciutats occidentals. La major part de la població urbana es troba als països menys desenvolupats. Més de dos terços de la població urbana hi resideix, uns 2,38 mil milions de persones, mentre que la resta, menys de mil milions, viuen en els països més desenvolupats. També podem dir que el món rural és el reflex del que passa als països no occidentals, perquè aquests donen cabuda al 90% de la població rural actual.

La urbanització és un fenomen dinàmic que es difon entre la població. La població urbana està creixent a un ritme superior al de la població rural. La taxa de creixement anual de la població urbana serà en els propers anys de l'1,8% anual, mentre que la total es quedarà en l'1% anual. El ritme previst implica la duplicació de la població mundial cada 70 anys, i de la població urbana cada 39 anys. La població rural continua creixent lentament. Per poc temps més, però; assolirà el seu màxim abans de 2020, amb poc menys de 3,5 mil milions de persones. Després la població rural s'espera que comenci a disminuir en nombres absoluts, de manera que el creixement demogràfic futur es localitzarà només a les àrees urbanes.

No es tracta d'un procés d'urbanització acceleradament creixent. La velocitat de canvi de la població urbana total i de la dels països menys desenvolupats s'està alentint. El temps de duplicació implícit de la població urbana mundial era de 29 anys entre 1975 i 2007. Aquesta tendència també afecta regions del món, com ara Àfrica, que donen contràriament una sensació més aviat de descontrol.

El creixement demogràfic mundial dels propers anys estarà protagonitzat per la població urbana dels països menys desenvolupats. Un 90% del creixement demogràfic previst al món fins al 2025, 1,4 mil milions de persones, tindrà lloc a l'àmbit urbà dels països menys desenvolupats. La seva taxa de creixement anual serà del 2,3%, la qual cosa implica que la població urbana dels països menys desenvolupats es duplicaria en 30 anys.

Malgrat la imatge impactant que ens arriba de les grans concentracions humanes dels països del tercer món, el grau d'urbanització, el percentatge de població estadísticament urbana, hi és relativament baix, per la qual cosa hi queda camí per endavant en el progrés de la urbanització. El 2007 tan sols es considerava urbana el 44% de la població, mentre que als països més desenvolupats la xifra assolida pràcticament el 75%. Per tant, difícilment es pot parlar de l'existència de sobreurbanització en els primers països, que s'estan sumant a tendències ja experimentades als països occidentals. Si entrem en un detall regional, hi ha diferències més marcades en el nivell d'urbanització, producte de les experiències històriques particulars. Amèrica del Nord, Austràlia i Nova Zelanda són les àrees més urbanitzades, sobrepassen el 80%. Europa queda una pas per sota amb el 72%, superada per Amèrica Llatina i el Carib (78%). D'altra banda, Àfrica i Àsia encara romanen majoritàriament rurals, ja que només el 40% de la seva població es considera urbana. Però, són precisament les àrees menys urbanitzades les que tenen taxes de creixement demogràfic i velocitats d'urbanització més altes. Per això, actualment a Àsia i, sobretot, a Àfrica s'ubica el canvi més intens. La població urbana africana (373 milions el 2007) es duplicaria d'aquí a 22 anys al ritme actual de creixement (3,1% anual).

De tota manera, no és tant el percentatge d'urbanització com ara el volum total de població que viu en àrees urbanes i la grandària d'algunes de les seves ciutats el que ens crida

l'atenció quan pensem en ciutats i països menys desenvolupats. La combinació del fort creixement demogràfic recent i de la ràpida urbanització de la població dels països menys desenvolupats ha significat un intens canvi en la distribució geogràfica de la població urbana al llarg dels darrers 50 anys, més intens fins i tot que el de la població total. El 1950 encara el 38% de la població urbana total es concentrava als països europeus. El 2007 només ho feia el 16%. Simètricament, Àsia ha passat en idèntic període de concentrar el 32% a incorporar justament el 50% de la població urbana mundial.

Les megaciutats, aquelles ciutats i aglomeracions urbanes que compten més de 10 milions d'habitants, han deixat de ser fets excepcionals. Actualment hi hauria 19 megaciutats, localitzades en tots els continents excepte Oceania. El 1975 només eren 3 (Tòquio, Nova York i Mèxic). S'hi concentra un total de 286 milions d'habitants. Deixant de banda aquests casos extrems, viure en grans ciutats és cada cop més normal. El 2007 hi havia al món 380 ciutats o aglomeracions de més d'1 milió d'habitants. Mil dos-cents milions de persones habiten en aquestes aglomeracions, dels quals només un 28% en els països més desenvolupats. L'experiència vital de viure en una gran ciutat és ja substancial a un nombre important de persones. Però, potser li donem a les grans ciutats més importància de la que els hi correspon realment dintre del fenomen urbà: les megaciutats només engloben el 8,7% de la població urbana, i les milionàries un 38%. Més de la meitat de la població urbana està localitzada en localitats o espais urbans de mida inferior al mig milió d'habitants.

El creixement de la població urbana està relacionat amb tres components dinàmics: els fluxos migratoris des dels espais rurals, el creixement natural i la reclassificació d'antigues localitats rurals en urbanes per creixement o per absorció per una ciutat propera. Tot i que tendim a fixar-nos més en el primer procés, cal dir que els altres dos en absolut cal deixar-los de banda. A més, no tota la immigració cal atribuir-la a èxode rural; bona part dels fluxos que arriben a les ciutats venen d'altres ciutats, són fluxos internacionals, o responen a moviments circulars temporals. A les darreres dècades ha estat el creixement natural el principal factor dinamitzador, de manera que prop del 60% del creixement recent és degut al creixement natural. Moltes de les àrees urbanes pertanyen a països que no han completat la seva transició demogràfica i encara tenen nivells de fecunditat relativament alts, tot i que siguin menors que els dels espais rurals normalment. A més, la immigració constant permet que les poblacions siguin joves, la qual cosa afavoreix el manteniment

Per primera vegada a la història demogràfica mundial, la població urbana ja supera la població rural. El món urbà ja no és un reflex de les ciutats occidentals. La major part de la població urbana es troba als països menys desenvolupats

d'una alta natalitat, tot i els desequilibris entre sexes que sovint la migració comporta i que dificulten la formació de parelles. En tercer lloc, la reclassificació d'antics nuclis rurals en urbans es fa normalment com a constatació del seu dinamisme demogràfic, sovint a causa precisament del seu creixement natural.

La urbanització, un fenomen demogràfic de difícil mesura

Cal tenir en compte que moltes de les xifres involucrades en aquests càlculs i en la majoria d'informes que ens arriben no surten de recomptes directes de la població sinó que deriven de diferents menes d'estimacions. No tan sols les projeccions de futur, sinó també les dades del present. La població total del planeta és una estimació aproximada composta de xifres nacionals i es calcula a partir dels darrers censos nacionals disponibles. La majoria de països amb sistemes estatals consolidats han realitzat el seu darrer cens dins de l'anomenada ronda de 2000, període de temps de 10 anys a cavall de l'any indicat. Però cal tenir en compte que molts països remunten el seu darrer cens als anys setanta o vuitanta. Països com ara Afganistan, Angola, la República Democràtica del Congo, Myanmar o Eritrea no tenen cap cens realitzat com a mínim des de la ronda de 1980. A més, la qualitat dels recomptes censals de molts estats no és òptima per dificultats organitzatives o de la situació interna del país. Tot això fa que dins de la població total de 2007 hi hagi una part obtinguda d'aplicar mètodes estadístics d'estimació i demogràfics de projecció, a partir d'informacions de diversa qualitat recollida en diferents dates anteriors.

Més complexa és la comparació internacional de la reconstrucció estadística de la població urbana. La primera qüestió, formulada en els termes més generals, és quins criteris demogràfics o funcionals es fan servir per decidir que una localitat sigui considerada com a urbana o rural. Aquesta qüestió ha estat debatuda a bastament en la literatura científica i no ha suscitat un consens suficientment ampli en els diferents aparells administratius estatals. De tal manera que les recopilacions estadístiques de Nacions Unides fan servir la definició de població urbana pròpia de cada Estat, amb l'argument *ad hoc* de que cada país sap definir millor que ningú el seu fenomen urbà. La mesura de la població urbana mundial té, doncs, una gran complexitat. Molts països segueixen criteris de tipus demogràfic, mentre que d'altres fan servir criteris de caire funcional (Cuba i països de l'antiga òrbita soviètica) o administratiu (Marroc o Andorra, per exemple). De vegades, la definició de població urbana segueix criteris mixtos gens

senzills. El cas de la Xina és paradigmàtic, perquè reuneix el 17% de la població urbana mundial: hi ha diferents comptabilitats oficials que segueixen criteris poc comparables de població urbana, mentre que els pròpiament censals canvien amb el temps.

Els criteris demogràfics consisteixen normalment en establir un llinar de població, variable segons els països, encara que la majoria de vegades trobem els límits 2.000, 5.000 o 10.000 (com ara Espanya). Entre els casos més extrems trobem Holanda, que considera urbana la població dels municipis de més de 20.000 habitants, o Corea del Sud, que dins de la seva definició mixta introdueix el llinar 50.000. En l'altre extrem, hi ha casos com ara Islàndia, que utilitza el llinar de 200 habitants per localitat. Una altra capa de complexitat pel tipus d'unitat que es fa servir: una divisió administrativa o una de morfològica. A Espanya, la unitat emprada per transferir informació a Nacions Unides és el municipi, però en publicacions censals sovint s'ha fet servir l'entitat de població, una unitat inframunicipal de caire morfològic. Aquest problema d'assignació és comú a multitud de països. Són més fàcils d'emprar les unitats administratives, encara que tinguin un poblament complex, ja que acostumen a ser la unitat estadística de compte. Com a conseqüència, hem de ser curosos i distingir clarament entre població urbana i població de les ciutats. No tota la població comptada com a urbana resideix a una ciutat tal com la entenem en el llenguatge comú.

Fins i tot, el mateix comportament de la població urbana complica l'enumeració: els immigrants recents poden no tenir un domicili definitiu accessible, mentre que molts habitants urbans tenen diversos llocs de residència habituals, dins de la ciutat o entre la ciutat i el camp. En ciutats de ràpid creixement recent per immigració, aquestes situacions poden representar un percentatge considerable de la població real.

D'altra banda, les projeccions de la població urbana mundial fetes per Nacions Unides no acostumen a ser exactes. Altra cosa seria sorprenent si tenim en compte totes les dificultats metodològiques que hem esmentat. S'ha obser-

vat que tendeixen a sobreestimar tant el creixement de la població urbana total com l'evolució demogràfica de les grans ciutats. Sobretot perquè està sent difícil anticipar la intensitat real de la davallada de la fecunditat en els països menys desenvolupats. L'estimació que Nacions Unides va fer el 1999 de la població urbana mundial de 2000 va ser un 12,3% inferior a la projecció que havia fet el 1980. Aquests

diferencials són força superiors als normals en projeccions nacionals, la qual cosa indica les projeccions acostumen a donar una visió massa accelerada de la urbanització. El mètode emprat per Nacions Unides és estrictament demogràfic en el sentit que projecta en el futur l'evolució extrapolada dels diferents components demogràfics i no pot incorporar canvis sobtats de la tendència recent. Per tot això, els problemes normals amb les projeccions obliguen a ser curosos amb elles, i usar-les només per allò que millor fan: projectar en un futur hipotètic les tendències actuals per tal d'avaluar més bé el present.

Implicacions de cara a l'acció pública

Les categoritzacions clàssiques no adequades, del que és població urbana, de què considerem ciutat o no, de fins a on arriba la delimitació de les grans aglomeracions metropolitanes, limiten la capacitat de comparació temporal i espacial. Tanmateix, la vocació de fer comparacions és consubstancial amb l'anàlisi social i demogràfica, que necessàriament ha d'alimentar l'acció pública. Hem de poder dir què hi ha de diferent, què hi ha de propi, què hi ha de compartit i normal en allò que estudiem. Si la nostra identificació de la població urbana o delimitació de les ciutats no és comparable, no podem emetre una diagnosi gaire assenyada. Per tant, tots els experts clamen pel disseny i ús de criteris internacionals estrictament comparables, encara que siguin senzills, com ara una mínima classificació de nuclis de població per trams de grandària demogràfica, ara per ara difícil de calcular.

De tota manera, els corrents de fons de la urbanització són prou sòlids perquè es pugui assegurar que caminem cap a un món cada vegada més urbanitzat. El creixement demogràfic futur es concentrarà en les àrees urbanes dels països actualment menys desenvolupats. Des del punt de vista del comportament demogràfic, és rellevant continuar explorant

els trets propis de la població urbana, ja majoritària. El context territorial en què viuen les persones i els grups humans sempre ha estat clau per a l'explicació demogràfica. I podem dir que la urbanització actual, més que ser un corol·lari d'un creixement demogràfic explosiu, ens avança una estabilitat demogràfica futura més gran. Aquesta conclusió fins a cert punt sorprenent, es basa en dues constatacions empíriques bàsiques, però sòlides: la primera, que la fecunditat urbana és en els països menys desenvolupats normalment més baixa que la fecunditat rural, i la segona que en comparació internacional el nivell d'urbanització correlaciona positivament amb la intensitat de la davallada de la fecunditat, és a dir, és un factor rellevant de la transició demogràfica.

Un futur món urbà no estarà exempt de dificultats, però. Construir estructures productives estables, desenvolupar xarxes socials de suport tan sòlides com les tradicionals,

Un futur món urbà no estarà exempt de dificultats, però. Construir estructures productives estables, desenvolupar xarxes socials de suport tan sòlides com les tradicionals, reduir la desigualtat interna i oferir bones condicions residencials i ambientals seran els grans reptes de les polítiques socials urbanes del futur, les grans responsabilitats dels estats

reduir la desigualtat interna i oferir bones condicions residencials i ambientals seran els grans reptes de les polítiques socials urbanes del futur, les grans responsabilitats dels estats. Un altre repte serà estendre els beneficis de la vida urbana arreu, tot evitant que tota la població estigui obligada a residir en ciutats per millorar les seves perspectives. Aquesta és la via que finalment s'ha imposat en els països occidentals. En fi, tant les velles com les futures

preocupacions demogràfiques tindran com a escenari bàsic la ciutat, allà on viurà la major part de la humanitat. ■

Bibliografia

- Brockerhoff, Martin P (2000): "An urbanizing world", *Population Bulletin*, Vol.55, n. 3, Population Reference Bureau, Washington. (<http://www.prb.org/Source/ACFAC3F.pdf>)
- Capel, Horacio (1975): "La definició de lo urbano", *Estudios Geográficos*, n. 138-139 febrero-mayo 1975, p 265-301. Reproduït a *Scripta Vetera*, 33, Universitat de Barcelona. (<http://www.ub.es/geocrit/sv-33.htm>)
- Champion, Tony; Hugo, Graeme, eds. (2004): *New forms of urbanization. Beyond the urban-rural dichotomy*, Aldershot, Ashgate.
- Fondo de Población de Naciones Unidas (2007): *Estado de la población mundial 2007. Liberar el potencial del crecimiento urbano*, New York, United Nations Population Fund (http://www.unfpa.org/webdav/site/global/shared/documents/publications/2007/swp2007_spa.pdf)
- Satterthwaite, David (2007): "The transition to a predominantly urban world and its underpinnings", *Human Settlements Discussion Paper Series*, Theme: Urban Change -4, International Institute for Environment and Development, Londres. (<http://www.iied.org/pubs/pdfs/10550IIED.pdf>)
- National Research Council (2003): *Cities Transformed. Demographic Change and Its Implications in the Developing World*, Washington, The National Academies Press.
- UN Department of Economic and Social Affairs. Population Division. *World Urbanization Prospects. The 2007 Revision. Highlights*, United Nations, New York, 2008. (http://www.un.org/esa/population/publications/wup2007/2007WUP_Highlights_web.pdf)
- United Nations Statistics Division, 2010 World Population and Housing Census Programme: census dates for all countries. Recurs d'internet. <http://unstats.un.org/unsd/demographic/sources/census/censusdates.htm>
- Zhou, Yixing; Ma, Laurence (2005): "China's Urban Population Statistics: A Critical Evaluation", *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 46, n. 4, pp. 272-289. (<http://bellwether.metapress.com/index/G62800K7P42G7078.pdf>).